

LA PIRATERIA DE L'EDAT MODERNA A LES ILLES
BALEARS A PARTIR DE TRES POEMES DE MIQUEL
COSTA I LLOBERA I D'*ELS CAPTIUS* (1665) DE MARIA
ANTÒNIA SALVÀ

IVAN A. COSTA

Literatura Catalana i Cultura dels segles XIX i XX (LITERCAT)
Universitat de les Illes Balears

1. LA RELACIÓ ENTRE LA LITERATURA I LA REALITAT

La literatura i la realitat sempre han tengut una forta interrelació. La necessitat de cercar temes nous, ja sigui a la literatura popular o culta, oral o escrita, ha agafat de la realitat i d'allò que passava la inspiració per construir noves obres. Per altra banda, es podria veure la literatura com una forma fictícia d'expressar històries o fets, és a dir, que s'usi la creació com una forma d'explicar veritats.

Aquest abeurar-se dels fets històrics reals és un camí que s'ha desenvolupat durant tota la història i que va tendir, a poc a poc, a mitificar unes determinades professions i a rebutjar-ne unes altres, en funció del que representaven o no per la cultura que creava els ítems literaris. Per exemple, els pirates han estat vistos com a dolents i evitables durant tota la història, mentre que a la literatura primer també eren un objecte d'animadversió i contrarietat, però, amb el temps, i sobretot amb el Romanticisme, varen esdevenir practicants d'una professió romàntica, amants de la llibertat i contraris a tot allò establert. Aquesta és la visió que es plasma a *La cançió del Pirata*, de José de Espronceda, i a *Mar i cel*, d'Àngel Guimerà.

Per tant, la relació entre la literatura i la realitat no és sempre la mateixa, sinó que en funció d'una o d'altra interpretació allò malvist a la realitat pot ser ben vist a la literatura i viceversa. De la mateixa manera, la literatura, ja sigui per imitació o per voluntat moral, mentre obvia els fets concrets —és a dir, que voldria universalitzar els fets per fer extensiu l'aprenentatge que se'n desprèn a qualsevol situació—, s'ha desenvolupat en relació a la història i a la realitat, és a dir, que la literatura s'ha mogut i ha canviat en funció de com ho feia la humanitat i en la direcció que ho feia aquesta.

1.1. *Introducció: la pirateria al segle XVII*

La caiguda de Constantinoble (1453) i de l'Imperi Romà d'Orient o Imperi Bizantí va trasbalsar el panorama europeu i mundial, tant a nivell social com econòmic. El més rellevant és que Bizanci (Constantinoble) exercia de punt de pas per la ruta de la seda, recorregut que els turcs otomans, nous governants del que des d'aquell moment es va anomenar Turquia, varen encarir molt de cara als comerciants cristians i que, en certa manera, se'ls va vetar per motius religiosos. Aquest canvi en la ruta de la seda va obligar els cristians a cercar noves rutes per comerciar amb orient i això va portar a la conquesta i al descobriment d'Amèrica per part de Cristòfor Colom el 1492. És a dir, la impossibilitat de continuar amb la ruta tal i com s'havia fet fins a la conquesta turca de Constantinoble va conduir els regnes cristians a fixar-se i avançar en direcció a l'oceà Atlàntic i deixar de banda, en certa manera, l'espai mediterrani. És en aquest context, i aprofitant l'entrada de població musulmana al món mediterrani que havia suposat la conversió per la força de l'Imperi Bizantí en Turquia, que apareixen i proliferen pirates musulmans pertot del mar Mediterrani. No tots en venien, però sí que d'allà s'organitzaven les batudes principals i aprofitaven els diferents ports de religió islàmica que hi havia al nord d'Àfrica.

La pirateria musulmana es va dedicar a atacar i saquejar els principals ports cristians del Mediterrani, sobretot els dels regnes més poderosos i els més desprotegits. Precisament durant aquests anys l'Imperi Espanyol encara era dels més poderosos del món i arrossegava la fama dels segles passats,¹ en els quals «a l'imperi no s'hi ponía el sol». I, a més, una illa, com a zona petita i aïllada de les grans zones i dels grans exèrcits, estava molt més desprotegida que no una península o una zona costanera continental. Amb aquestes condicions, les illes mediterrànies i, en concret, les Balears i les Pitiüses eren les més idònies perquè la pirateria hi actuàs amb més força, decisió i intensitat que no a les altres zones cristianes del Mediterrani.

1. Recordem que l'emperador Felip II (rei entre 1556 i 1598) va ser qui va vèncer l'emperador otomà Solimà el Magnífic a la batalla de Lepant.

Per què els pirates assaltaven zones cristianes no gaire riques com les illes del mediterrani? És cert que podien tenir més o menys riqueses, però la pirateria musulmana no només volia objectes de gran valor, sinó, sobretot la mercaderia més valuosa per intercanviar en aquell moment: persones. Els pirates musulmans segrestaven persones dels llocs on atacaven per després demanar-ne un rescat als familiars i, si el pagaven, retornar la persona a casa per una via o una altra. Era un negoci molt rendible car assaltant no sempre es trobaven totes les riqueses ni tot allò que donava de si l'habitatge saquejat. En canvi, si segrestaven persones, majoritàriament joves, i a poder ser de bona família, s'asseguraven tenir un esclau un temps i després que se'ls pagàs una generosa quantia per alliberar-lo. D'aquesta manera es tenien esclaus i altes quantitats de doblers. A causa d'aquest tractament dels esclaus i de les incursions pirates, es va desenvolupar en aquests paràmetres «comercials» la pirateria musulmana, la qual va ser temuda per tots els regnes cristians i, sobretot, a les i a les illes cristianes. Per aquest motiu és més que probable que hi hagués una por latent a les Illes Balears i a les Pitiüses, que es traduís en una temàtica folklòrica de la zona o bé en un tema recurrent d'aquell temps.

És curiós el cas de les invasions pirates a Menorca. Les guerres de pirates entre Carles I i la pirateria otomana, operant al nord d'Àfrica, varen ser un continu atac-contraatac fins a la batalla de Lepant. En aquest context, un dels bàndols atacava un port i l'altre contraatacava a un altre port de l'enemic. D'aquesta manera, quan les flotes de Carles I atacaven un port sempre sabien que hi hauria represàlies, com per exemple els assalts al port de Cullera el 1503 i 1532 (ARCINIEGA 1999: 74).² L'atac de Carles V a Tunis el 1535 va prendre el port de les mans musulmanes i això va esperonar el pirata Khair ed-Din Barba-rossa a assaltar Maó el 1535; s'ha de tenir en compte que Maó no tenia guarnició, només un o dos canons sense munició (VINENT 2007: 61).³ Entre

2. ARCINIEGA GARCÍA, Luis. *Defensas a la antigua y a la moderna en el Reino de Valencia durante el siglo XVI*. Dins Espacio, tiempo y cultura, sèrie VII, t. 12, 1999, pàg. 61-94.

3. VINENT CARDONA, Mariana. *Y el acta de Constantinopla*. Madrid: Kalamo Libros SL (2007).

d'altres abusos, amb aquell saqueig varen desaparèixer 600 persones de les quals mai no es va tornar a saber res. El 1558 els pirates otomans varen assaltar de nou Menorca, però aquesta vegada, Ciutadella. El vuitè dia de setge, els ciutadellencs varen provar de fugir, però els musulmans els ho varen impedir. Es diu que com a conseqüència d'aquella invasió, uns 5000 menorquins varen ser fets esclaus. El 9 de juliol es va escriure l'Acta de Constantinoble, per deixar constància, des d'aquella ciutat, és a dir, des de la captivitat, d'allò que havia passat durant l'atac otomà a Ciutadella.

No és d'estranyar que, tenint antecedents tan notoris d'atacs de pirates musulmans a les nostres illes, hi hagi un tema recurrent a la nostra literatura, encara que hagi tengut poques obres que l'hagin plasmada; sí que era una preocupació intrínseca que els illencs devíem dur fins al moll de l'os, car despoblar una illa en pocs dies per convertir-los en esclaus a l'altra banda del Mediterrani era una de les pitjors coses que podien passar en aquell temps. Aquest temor es va convertir en llegendes i rumors posteriors que arribaren a oïdes d'autors cultes com Maria Antònia Salvà i Miquel Costa i Llobera, els quals construïren composicions com *Els captius* (1665), *La ribera de «canten-i-dormen»*, *Amor de Pàtria* o *L'enyorança de la cativa*. Aquests poemes són els que s'estudiaran en aquest treball per mostrar com els autors contemporanis han abordat aquesta qüestió.

2. *ELS CAPTIUS* (1665) DE MARIA-ANTÒNIA SALVÀ

Els captius (1665) és un poema format per vint-i-sis versos heptasíl·labs d'art menor, en el qual rimen els versos parells; és a dir, és un romanç. Els versos parells acaben tots amb rima masculina en *e* tancada i els senars són femenins i no rimen. Dels parells rimen tot tipus de paraules: noms comuns («sementer» v.2, «lleyenyer» v. 6 i «claveller» v. 26), noms propis («Vaquer» v.4 i «Puigserver» v.12), topònims («Alger» v. 16), adjectius («rapisser» v.8 i «llucmajorer» v. 10), verbs («esdevengué» v. 14, «desaparegué» v. 18, «rompé» v. 20 i «reueuré» v. 22) i adverbis («bé» v. 24). Realment es pot veure el poema com un de vint-i-sis versos com hem plantejat o també es podria escriure com

un de 13 versos amb cesura de 7 + 7, ja que rimen els parells es pot interpretar que els parells són el final de cada vers.

El poema *Els captius* (1665) és una composició narrativa basada en fets reals. Però, en quins fets es va basar Salvà? Segons expressa ella a *Entre el record i l'enyorança*, es basa en una «nota manuscrita a un llibre vell amb cobertes de pergamí que es conserva al nostre arxiu familiar» (SALVÀ 1955: 46). Dita nota parla d'una invasió pirata a mitjan 1665, durant la Cinquagesma, quan uns musulmans varen empresonar Antoni Romaguera, Gori Salvà, Marc Puigserver i el seu fill Joan, els quals varen embarcar al portell d'en Vaquer. El volum IV de la *Història de Lluçmajor*, de Bartomeu Font Obrador, sobre aquest fet diu que «En el *Llibre de algunas cosas notables y necesarias per el bon regimen del predio la Llepase*, en cuarto menor, guarda de pergamino, quedó referido en unas pocas líneas por quienes lo vivieron, el apresamiento en día de Pascua Florida de 1665 de cuatro labriegos» (1982: 304-305), i afegeix el nom dels quatre captius que anomena Salvà i dona la informació de la qual parlava ella. És possible que la nota en la qual es basàs sigui la mateixa de la qual parla Font Obrador; el que és segur és que tots quatre eren llauradors. A part, i com afirma Janer Manila (1983: 62), degué rebre informació de la cultura popular del moment, la qual recordava el saqueig dels corsaris otomans a la vila de Lluçmajor. Seria molt interessant trobar dita anotació i des del grup de recerca LITERCAT mirarem de recercar-la, si és possible, per descobrir la informació que conté. Per altra banda, és segur que Salvà havia sentit parlar de les victòries locals mallorquines contra els pirates, com la del 1550 a Pollença, la del 1552 a Valldemossa, la d'Andratx el 1553 o la de Sóller el 1561.

Al costat d'aquestes victòries també hi havia nombroses derrotes, molt més desconegudes pel públic general que no les victòries. Aquestes derrotes, com a fet dolent o vergonyós, es varen anar oblidant i obviant i són poques les que recordam avui en dia, al costat de les victòries. Josep Maria Llompart va dir que:

Any per any [...] a tots els indrets moratius, desapareixien homes fets, joves abrinats, donzelles a la flor del món, incorporats de sobte al martirologi anònim. A vegades la fredor dels documents ens ha tramès

uns noms sense rostre. Maria-Antònia Salvà ha redimit per sempre quatre d'aquests noms donant-los una nova vida a redòs de la poesia. (LLOMPART 1974).

El fet de fer un poema sobre una derrota i fer notar els noms dels vençuts és un clar homenatge tant als quatre llucmajorers que varen segrestar els corsaris otomans com també a tots els illencs que varen desaparèixer de Mallorca i dels quals mai més no se'n va saber res. *Els captius* (1665) és un poema narratiu basat en una nota que va trobar Maria-Antònia Salvà a l'arxiu familiar i en la memòria col·lectiva illenca per tal de conformar, com va dir Janer Manila «una poesia tradicional de base popular, tant pel que respecta a la forma externa com a la temàtica» (1983: 64). A part, el fet que la rima dels versos parells sigui masculina i en *e* és un fet que, segons Martí de Riquer, ve de la tradició gal·la perquè en llengua catalana és un final de rima un poc forçat (1964: 556). L'origen franc de la rima s'explica perquè en aquella llengua és molt comuna la rima amb *e* tal i com mostren alguns exemples com el romanç de n'Aineta, que exposa Josep Massot a *Aportació a l'estudi del romancer balear*:

«Ai mare, aneu a missa	que jo couré el diner»
Sa mare se'n va a missa	ella no hi vol aner.
Quan ne torna de missa,	Anneta no hi trobé
Pregunta les veïnes	si l'han vista passar [...]
	(MASSOT 1959-60: 51)

O també val l'exemple del romanç de *La Porquerola*, molt estès al domini romànic:

El rei n'ha fet fer una crida,	una crida n'ha fet fer
que condes i caballeros	a la guerra hagin d'aner... [...]
	(MASSOT 1959-60: 83)

Un altre aspecte interessant del poema és el tractament verbal. Salvà alterna l'ús del present i del passat per c o lligar el desenvolupament d'allò narrat amb allò que va succeir. Usa el present quan parla de fets passats, però inacabats al poema, com «ja és daurat el semen-

ter» (v. 2), «Ai del qui fa a la marina» (v. 5), «Cada moro és un pirata» (v. 7), «De quatre homes han fet presa» (v. 9) i «ja els prenen, ja els engrillonen» (v. 15). Aquest ús del present dona una presència, una il·lusió i una possibilitat de desenvolupament de l'acció que no dona el passat. El pretèrit, en canvi, s'usa per marcar les accions ja acabades, acabar amb l'esperança i la possibilitat d'un altre desenllaç i, com va dir Janer Manila, «aboca sobre la història un hàlit poètic d'una plasticitat extraordinària, car en la combinació que la poetessa fa d'aquests dos temps verbals hi rau bona part de la meravella que els seus versos susciten», (1983: 65). Els verbs en passat els trobam a: «desembarquen els moros» (v. 3), «Mar endins la nau fugia, / mar endins desaparegué...» (v. 17 i 18), «a plorar llavors rompé» (v. 20), «que mai per mai reveuré» (v. 22) i «que em volia tant de bé» (v. 24).

El paisatge és un element remarcable al poema perquè se li dona a un èmfasi com a espai on ocorrerà una desgràcia. Aquesta desgràcia ja es coneix abans de llegir el poema a causa del títol i es desenvoluparà en un paper de primer ordre a la composició. És un paisatge dramàtic, un sementer, un pla, proper a la mar que conté la bellesa, com són la rosa alexandrina, el gira-sol o el claveller, però que deixen enrere a la força per viure a una altra realitat. El paisatge no té res a veure amb el *beatius ille* típic de l'Escola Mallorquina, sinó que se li oposa o, més ben dit, el nega a causa dels fets.

Com s'ha mostrat a composicions recollides per Josep Massot i Martí de Riquer, el tema dels captius no és un tema nou dins la literatura quan Salvà va escriure el poema, sinó que és un tema més bé recurrent no només perquè va ser un fenomen històric que es va reproduir als territoris de parla catalana, sinó perquè simbòlicament representa «el sentiment de perdre la pròpia terra, el tros de país, petit i ruc, que ens ha tocat en sort» (JANER MANILA 1983: 66). És a dir, el fet de recórrer a aquest tema de manera anacrònica potser és causat pel desig de la persona que escriu poesia de tractar el tema de la pèrdua forçada de la pròpia pàtria i realitat i, a més, del fet conegut del no-retorn, de perdre per sempre la terra nostra i estimada. El fet d'escriure aquest poema és un plany per no perdre la terra, la identitat i allò quotidià que conforma la nostra cultura, és un acte de compromís amb allò seu.

A nivell d'estructura del contingut, el poema s'inicia amb una explicació del dia assenyalat a la nota que va trobar Salvà al seu arxiu familiar; aquest dia és un bon dia («daurat») de Pasqua

i l'autora fa saber als versos tercer i quart que han desembarcat els musulmans al portell d'En Vaquer. A continuació es lamenta poèticament de tots aquells que fan feina a la costa i tot sols, pastors i llenyaters, ja que els pirates són molt pitjors que llops enfadats, són pitjors que bèsties per aconseguir el seu objectiu. No varen voltar ni saquejar gaire, els corsaris otomans, perquè aviat varen tornar al vaixell amb quatre llucmajorers: Gori Salvà, Marc i Joan Puigserver i Antoni Romaguera. Les fonts no varen dir a la poeta com els varen capturar, així que ella inclou un «no diu com s'esdevengué» al vers 14, en el qual se sobreentén que es refereix a com varen apressar els mallorquins. Així com els havien duit al vaixell, els varen engrillonar i els varen dur cap a l'Alger. Enmig de la mar, quan ja fugien captius, el més jove de tots va començar a plorar i a acomiadar-se de Lluçmajor, de l'Allapassa, lloc on mai no hi tornarien, i també dels pagesos i les flors, que mai més ells no veurien. D'aquesta manera, Salvà aprofita també per relacionar el món que varen deixar els captius, les terres de Lluçmajor, amb l'Allapassa, un lloc que pertanyia a la seua família i que usa a la seua poesia.

3. ELS POEMES DE MIQUEL COSTA I LLOBERA

3.1. *La ribera de «canten-i-dormen»*

És un poema narratiu compost de noranta versos, dividits en quinze estrofes de sis heptasil·labs. Els dos primers sempre tenen rima consonant, apariada i masculina; els altres quatre en tenen de consonant i creuada de manera que el tercer i darrer la tenen femenina i els quart i cinquè, masculina.

El contingut explica un mite mariner a partir d'un relat. Es conta la història d'uns musulmans vençuts que fugien de la conquesta cristiana d'una illa, suposam mediterrània, que troben una nau abandonada i la prenen per anar a viure a la mar (COSTA I LLOBERA 1987: 96-97). Aquest fet és un dels possibles motius pels quals es podien dedicar a la pirateria,

ja que l'avanç cristià sobre els musulmans durant l'edat moderna podia impulsar certes persones a viure d'altres maneres; també podria ser que exercissin la pirateria des d'aquella illa i, per això, els atacassin, però no s'hi fa referència. Ara bé, Costa no parla d'ells com a pirates assassins, sinó com a navegants que volien la llibertat. Els descriu com alegres pel viatge que canten per expressar la seua emoció: «algun mot / sonava o furtiu sanglot / entre la gent taciturna, / fins que un vell, la veu alçant, / lentament entonà el cant / de la pregària nocturna. / Unides les veus llavors, / s'exhalaren aquells cors / [...] que es perdien mar endins» (COSTA I LLOBERA 1987: 98, v. 31.40).

La nau es troba una tempesta molt forta que mata la tripulació, la qual es rendeix a l'element aquàtic i no intenta oposar-se al destí, però sense deixar de cantar: «I la tormenta avançant, / encara surava el cant / en les ratxes, per estones, / fins a morir foscament / en l'altra remor creixent / del mestral i de les ones. / Los majors d'aquells vençuts, / que a l'embarcar-se ajaguts / se tombaren en coberta, / ja no es degueren alçar» (COSTA I LLOBERA 1987: 99, v. 60-70).

Es perd la pista del vaixell i l'autor es demana on es va deixar de sentir aquell cant, cosa que la nit i la mar oculten (v. 73-78). A les darreres dues estrofes fa referència a dos topònims de la zona de Pollença, la «Vaca del Cosconar» (v. 80) i el «gegant Cornador» (v. 82). S'ha de dir que Canten-i-dormen és també un topònim, ja que una cala de la zona natal del poeta porta aquest nom. Els versos afirmen que «sembla a voltes que de lluny / cançons arriben incertes; / i gent de mar que aquí viu, / Canten-i-dormen ne diu / d'unes grans roques desertes» (COSTA I LLOBERA 1987: 100, v. 85-90). Així, explica la llegenda marinera de les roques que canten a partir del succés tràgic dels vençuts musulmans. El nom de canten-i-dormen ve, precisament que o no fan cap remor o se'n desprèn el cant que crida l'atenció de qui el sent.

3.2. *L'enyorança de la cativa*

És un poema de 66 versos dividits en onze estrofes. Aquests són heptasíl·labs i s'estructuren com dos tercets de rima consonant ABA, de manera que el total és ABAABA. La primera rima és masculina i la

segona, femenina. El primer i darrer vers de cada estrofa són exactament el mateix, excepte a la sisena, quan parla de l'antic amant de la captiva.

El tema és l'enyorança d'una jove capturada pels musulmans i com un ocell va dur un cant a la seua família de part d'ella i com hi reaccionaren. Les dues primeres estrofes són el cant de la protagonista, que encomana al rossinyol la força de déu per volar lluny i trobar els seus estimats per explicar-los la seua història: «Vola, vola, rossinyol; / Déu te do llarga volada, / i si trobes qui bé em vol, / canta-li mon desconsol» (COSTA I LLOBERA 1987; 115, v. 1-4). L'altra estrofa ve a repetir el missatge, però matisant que els digui on la tenen (v. 11), lloc que no determina

La tercera estrofa explica com viu ella. És una captiva, però té molts luxes «entre or i argent, / perfumada amb mirra i ambre» (v. 16-17). A les dues estrofes que segueixen, es conta el viatge de l'ocell i com a la terra cristiana arribaven els cants llunyans. A la primera persona que arriben és al seu antic estimat, a la sisena, qui «sentí aquell cant de dolçor / i pensà en sa nova amor, / oblidat de la primera» (COSTA I LLOBERA 1987: 116, v. 32-35), és a dir, que ni pensà en la protagonista, només en la seua nova amant. El primer i darrer vers d'aquesta estrofa són diferents i és l'únic cas; possiblement es deu al canvi entre el que es pensava que era qui l'estimava i qui ja tenia una altra al cap, és a dir que no li tenia gaire estimació.

La setena i vuitena parlen de com arriba la melodia a l'oïda de la família primera, qui «sentiren tan dolços cants, / mes cada u hi veia els encants / de sa ventura ansiada» (v. 39-41), cosa que significa que interpretaren que tot li anava bé i que no volia tornar, de manera que no entengueren el missatge. En canvi, quan arriba a la mare, es compadeix de sa filla: «Ma filla, d'enyorament / deu plorar dins moreria» (v. 46-47), així que ella és l'única que comprèn el que volia dir la protagonista.

L'antepenúltima i penúltima estrofes narren el viatge d'un segon ocell, una oreneta, que duïa un collarí blau per qui la recordàs, però «ningú sospità lo que era; / mes prou la mare insistí / que seria un record fi / de sa filla presonera» (COSTA I LLOBERA 1987: 117, v. 56-59), per tant es corrobora el fet que només la progenitora entén el que ella vol dir i s'interpreta que se'l queda com a record.

El final resumeix que només «la mare compregué / el misteri d'enyorança... / Que sols una mare té / l'amor que no va, ni ve, / ni es perd, ni minva, ni es cansa...» (v. 61-65), remarcant el caràcter impollut i incomparable de l'amor maternal. Hi ha històries de presoners en la cultura catalana, però aquest final és sorprenent i trist.

3.3. *Amor de pàtria*

És un poema breu, format per tres quartets heptasíl·labs de rima masculina i assonant, com un romanç, on només ho fan els parells. El darrer vers de cada estrofa és exactament el mateix, «un brot de romaní» (v. 4, 8 i 12).

El contingut tracta d'un home fet captiu que el treuen de casa seva i el duen a terres llunyanes, però mor en el trajecte. El romaní significa el record que ell prengué de la seua terra, podem interpretar qual-sevol de les illes, per no oblidar-la. Al primer quartet, el «collí d'una penya» (v. 3); al segon, «resant cada nit, / besava el pobre, besava / un brot de romaní» (v. 6-8); al darrer, en canvi, quan «tragueren un mort, ¡ai trist! / Estret en la mà tenia / un brot de romaní» (COSTA I LLOBERA 1987: v.10-12). La planta serveix perquè el lector reconegui el protagonista de la història i s'hi identifiqui.

4. COMPARACIÓ DELS POEMES: TRETS COMUNS I DIVERGÈNCIES

La primera característica que crida l'atenció de les poesies és la forma divergent que presenten. Mentre que *Els captius* (1665) és una composició poètica de 26 versos heptasíl·labs en forma de romanç, els de Costa presenten formes diferents, des del quartet amb rima de romanç al sextet format per dos tercets. Ja que els autors són cultes és normal que hi hagi varietat formal.

A nivell de contingut, la constant a tots els poemes és l'allunyament de la terra natal, una alienació terrenal causada pels conflictes entre pirates i/o governs. Ara bé, aquest tema es presenta de maneres diferents, sobretot a *La ribera de canten-i-dormen*, on es tracta el

tema des de la perspectiva d'uns musulmans expulsats de la seva terra que es llancen a la mar per sobreviure. Els altres tres aborden la qüestió des del punt de vida de l'allunyament per part dels pirates, s'anomeni aquest fet o se sobreentengui pel context: *Els captius* (1665) explica la història, amb noms i llinatges, dels llucmajorers capturats pels assaltants musulmans i de com succeí el fet; *Amor de Pàtria* no comenta la participació pirata, parla d'un home obligat a deixar la terra i com acabà morint amb l'únic que collí d'allà, un brot de romaní; *L'enyorança de la cativa*, en canvi, és innovador per parlar des del punt de vista d'una dona capturada i de com la majoria dels familiars creuen que viu bé i no es preocupen d'ella, excepte la mare; es pot dir que aquest darrer presenta la temàtica des d'un punt de vista molt diferent i, fins i tot, transgressor, en relació amb les composicions més comunes sobre el tema.

El que no s'ha dit encara és que una convergència precisament és que les composicions poètiques comparteixen el fet que el contingut reflecteix el passat, concretament, l'edat moderna al Mediterrani, on la pirateria fou un problema greu i es cobrà moltes vides i desestructurà moltes famílies, però vist per dos escriptors del segle xx. A més, el fet que existeixi un corpus de literatura popular insular relativa a aquest tema influeix en relacionar entre si les creacions dels poetes. No es parla d'aquestes en aquest treball a causa de la limitació espacial, però generalment tota persona de les illes coneix alguna història, llegenda, poema o festa relativa a aquesta qüestió.

La peculiaritat d'*Els captius* (1665) és, potser, els detalls que mostra. Salvà es lamenta dels oficis solitaris i propers a la costa com pastor o llenyater, perquè seran els que patiran els mals d'aquesta incursió i, a part, descriu els corsaris otomans com gent dolenta, pitjors que no un llop. Una vegada dins l'illa, els pirates troben quatre homes i els empresonen. La poeta de Lluçmajor inclou els noms i llinatges dels raptats (empresonats i engrillonats com assenyalen els versos) per fer l'homenatge encara més marcat i per remarcar la intenció d'alabança que pretén el poema. Finalment, clou amb unes paraules dites per una de les persones captives: Salvà concreta que les diu el més jove dels captius i afirma amb els seus mots que s'acomia de la terra on ha viscut i crescut, de la gent que hi viu i, per acabar, de la natura preci-

osa que l'habita, representada per la rosa alexandrina, el gira-sol i el claveller. Potser el seu tret definitori és que vol ser un poema-testimoni que deixi constància d'uns fets i, a part, com a homenatge a la gent del seu poble que en patí les conseqüències i, potser, hagué de resistir en circumstàncies adverses.

Les composicions de Costa són del mateix recull, *Tradicions i fantasies*, publicat el 1903, i podem pensar que s'ubiquen, per tant, dins una mateixa època de creació, encara que *Amor de pàtria* ja es publicà a *Poesies* (1885), així que aquesta és anterior a les altres. En certa manera, s'hi pot veure un poc d'influència del romanticisme i del simbolisme a *Amor de pàtria* pel brot de romaní. També es pot veure aquest tractament romàntic amb la idealització de la vida marina i l'acció dels mariners de *La ribera de «canten-i-dormen»*, a més del punt màgic que es dona al contingut al final. *L'enyorança de la cativa*, en aquest sentit, és el més divergent perquè és el més realista i preocupat per la psicologia i sentiments de la protagonista, així com dels seus familiars, cosa que no comenta cap altre dels poemes estudiats; també és cert que és més llarg que *Amor de pàtria* i es pot desenvolupar més en aquest sentit.

Els captius (1665) és un poema culte que una cerca una forma popular i tradicional, però que no deixa mai de banda el seu caràcter elaborat i complex. Maria-Antònia Salvà fa rimes amb tots els tipus possibles de paraules i juga amb les formes verbals per tal d'incidir en la intensitat del poema; a part, la rima és complexa i difícil en català, car és una adaptació d'una rima típica de la llengua francesa que demostra, pel fet de ser usada amb mestria, el gran domini que tenia l'autora de la llengua i la composició poètica en català. A més, la cura lèxica i el joc culte de fer parèixer un poema culte i elaborat com una composició popular i tradicional, demostren el coneixement i el nivell de cultura que tenia Salvà i que expressava i demostrava a les seues composicions.

Costa, en canvi, no es recerca tant a l'hora de cercar les paraules per rimar, sinó que vol fer una composició més popular, però també ben construïda. Es pot dir que la influència del mallorquí es veu en la poeta, car és coneguda la relació de mestratge que hi havia entre ells.

Els poemes estudiats volen ser populars, però són cultes. Aquest fet, els fa idonis tant per la lectura individual com en veu alta. Ara bé,

el caràcter cultivat dels seus autors implica que sense la reflexió personal sobre allò escrit potser no es poden acabar d'apreciar tots els matisos de creació i els jocs formals que s'hi duen a terme quan els crearen.

5. CONCLUSIONS

S'ha pogut comprovar que totes quatre poesies tracten un mateix tema de maneres generalment paregudes però diferents, i que *L'enyorança de la cativa* és el que més se'n separa pel tractament que en fa. Totes foren escrites per autors contemporanis i cultes de Mallorca per parlar de la pirateria durant l'edat moderna. Ho fan de quatre formes, però sempre es comparteix un rebuig a la violència i a la desgràcia, independentment de la religió de les víctimes.

Per una banda hi ha *Els captius* (1665), un poema de Maria-Antònia Salvà, del recull *Espigues en flor* de 1926. Aquesta poesia tracta el tema d'una manera un poc més extensa i detallada, tot deixant noms i llinatges dels capturats, així com dient topònims exactes on actuaren. A part, tracta el conflicte sense entrar en detalls i incidint en els que se'n varen endur. És un homenatge als captius i als fets passats, un escrit sobre la desgràcia; és una poesia del present cap al passat. Formalment està molt ben construïda i té influència del mestratge de Costa i Llobera.

Per altra banda, les tres composicions de Miquel Costa són prou diferents entre si. *Amor de pàtria* és molt breu, té rima de romanç i parla d'un illenc raptat que pren un brot de romaní abans de partir i que mor amb aquest a les mans. *La ribera de «canten-i-dormen»* és com una llegenda, culta perquè té una rima original i treballada, en vers, sobre uns fugitius musulmans que no podien quedar-se a la seva terra i fugen amb un vaixell abandonat, però moren i la cançó que cantaven ressona a les roques on moriren (element màgic). Ambdues poesies presenten el tema des d'un punt de vista romàntic i, fins i tot, un tant decadentista, i no parlen de cap lloc concret on succeeixen els fets, només ho podem suposar pel context. La seva intenció és deixar constància de la desgràcia que vivien els qui patien els mals de la pirateria.

L'enyorança de la cativa, en canvi, és el més innovador perquè parla de com de malament ho passa una dona raptada, però també de com tots els seus coneguts i familiars creuen que és feliç i no es preocupen d'ella, amb l'excepció de la mare. Té un element fantàstic, que és la participació dels animals, però els sentiments i les emocions que es mostren són totalment realistes. Coincideix amb la visió pessimista dels altres, però el final mostra que no vol ser un homenatge al raptats ni una mena de document de constància de fets, sinó que el tema és l'amor maternal, l'únic incorruptible i etern.

La temàtica que tracten les obres els poemes són els assalts de pirates durant l'edat moderna. Aquests atacs varen ser especialment forts durant el segle XVII, encara que varen documentar-se des de la caiguda de Constantinoble i fins mitjan segle XIX. Aquests atacs varen suscitar literatura popular sobre aquest tema, i també literatura culta. N'hi ha nombroses mostres al folklore narratiu de les nostres illes, sobretot en rondalles i altres tipus de composicions populars en prosa. Per tant, es pot considerar que el tema que tracten era un recurrent en el folklore antic, i que els poetes estudiants han abordat amb l'objectiu de retre un homenatge a aquelles persones raptades que varen ser oblidades per la història.

BIBLIOGRAFIA

- AUTORS DIVERSOS (1983): *Maria A. Salvà 25 anys després. Estudis i comentaris*, Lluçmajor: Obra Cultural Balear.
- ARCINIEGA (1999): Luis Arciniega García, «Defensas a la antinua y a la moderna en el Reino de Valencia durante el siglo XVI», dins *Espacio, tiempo y cultura*, sèrie VII, t. 12.
- COSTA I LLOBERA (1987): Miquel Costa i Llobera, *Tradicions i fantasies*, Palma: Editorial Moll.
- FONT (1982): Bartomeu Font Obrador, *Historia de Lluçmajor*, Palma: Gràfiques Miramar; vol. IV.
- MASSOT (1961): Josep Massot, «Aportació a l'estudi del romancer balear», dins *Estudis Romànics*, VII. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (1959-1960).
- RIQUER (1964): Martí de Riquer, *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona: Ariel, vol III.

- SALVÀ (1983): Maria Antònia Salvà, «Els captius (1665)», dins: *Maria A. Salvà 25 anys després. Estudis i Comentaris*, Lluçmajor: Obra Cultural Balear, ps. 61-62.
- VINENT (2007): Mariana Vinent Cardona, *Y el acta de Constantinopla*, Madrid: Kalamo Libros SL.